

Conjunctuurenquête Nederland

Tweede kwartaal 2015

Bedrijfsleven onveranderd positief

Voorwoord

Dit rapport geeft de belangrijkste uitkomsten van de Conjunctuurenquête Nederland van het tweede kwartaal 2015.

De Conjunctuurenquête Nederland brengt voor het Nederlandse bedrijfsleven vier keer per jaar de belangrijkste ontwikkelingen en verwachtingen in kaart, uitgesplitst naar regio, bedrijfstak en bedrijfsgrootte. De resultaten vormen de basis voor het ‘Ondernemersvertrouwen Nederland’. Deze samenvattende stemmingsindicator geeft de richting aan waarin de Nederlandse economie of specifieke bedrijfstakken zich waarschijnlijk zullen ontwikkelen.

Samenwerking

De Conjunctuurenquête Nederland is een gezamenlijk onderzoek van het CBS, de Kamer van Koophandel, EIB, MKB Nederland en VNO-NCW, met de steun van het Ministerie van Economische Zaken. Doel van de samenwerking is completere informatie over het niet-financiële bedrijfsleven te vergaren tegen minder administratieve lasten.

Dit rapport is gepubliceerd op 22 mei.
Het rapport van de Conjunctuurenquête derde kwartaal 2015 wordt op 20 augustus gepubliceerd op www.ondernemersplein.nl/COEN/

Saldo's

Deze rapportage werkt met saldo's. Een saldo ontstaat door het percentage ondernemers dat zijn ervaring of verwachting als negatief ziet, af te trekken van het percentage dat een positieve ervaring of verwachting meldt. Als bijvoorbeeld 10 procent van de ondernemers een dalende omzet had en 20 procent een stijgende omzet, ontstaat een saldo van +10 procent. Het saldo geeft in één oogopslag weer of de stemming onder ondernemers positief of negatief is en in welke mate.

Seizoenpatronen

Bij de interpretatie van de cijfers dient rekening te worden gehouden met seizoeninvloeden. Deze spelen bij sommige variabelen een rol, zoals bij omzetten in de landbouw en horeca. Om een uitkomst in een beter perspectief te kunnen plaatsen, verdient een vergelijking met dezelfde periode een jaar eerder om die reden de voorkeur boven een vergelijking met een kwartaal eerder. Voor het samenstellen van de indicatoren van het Ondernemersvertrouwen, worden de onderliggende variabelen wél gecorrigeerd voor seizoenpatronen. Hierdoor kan het vertrouwen elk kwartaal worden vergeleken met een eerder kwartaal.

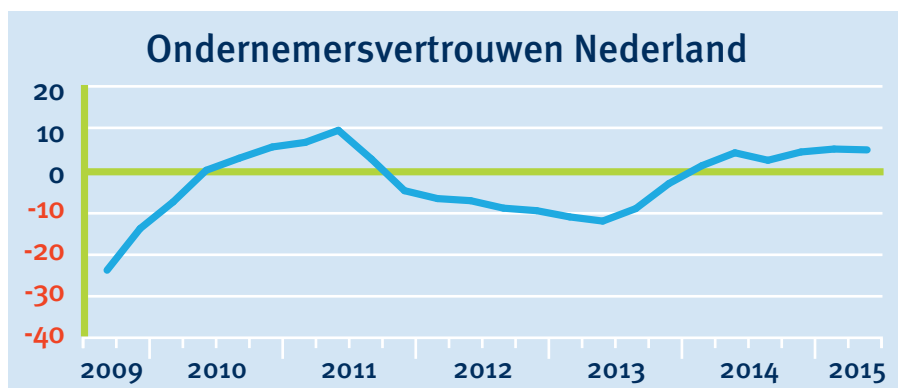
Waarneemperiode

De gegevens voor deze publicatie zijn verzameld in de maand april 2015.

Bedrijfsleven onveranderd positief

Het ondernemersvertrouwen van het Nederlandse bedrijfsleven komt aan het begin van het tweede kwartaal uit op hetzelfde niveau als een kwartaal eerder. De ondernemers zijn nu al zes kwartalen op rij positief gestemd. Het stabiele vertrouwen van het bedrijfsleven in het tweede kwartaal is per saldo het resultaat

van zowel positieve als negatieve ontwikkelingen in de diverse sectoren. Zo nam in de handel en de bouw het vertrouwen verder toe. In de dienstverlening daalde het vertrouwen, na een forse stijging in het eerste kwartaal, maar is nog steeds positief.

Bron: CBS, EIB, KvK, MKB Nederland en VNO-NCW

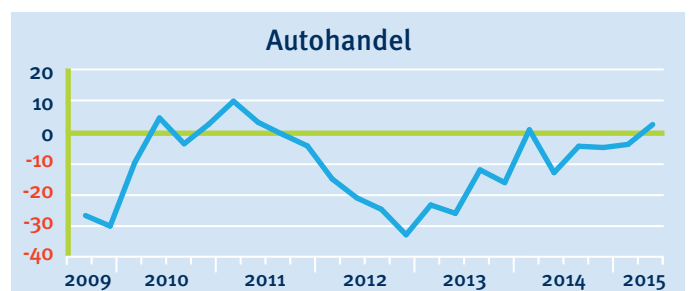
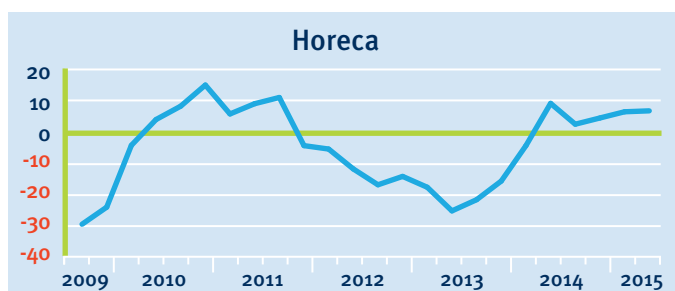
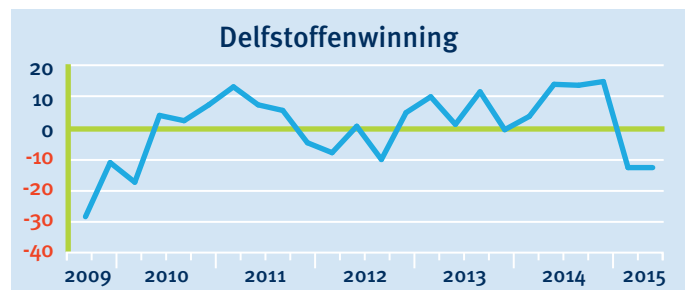
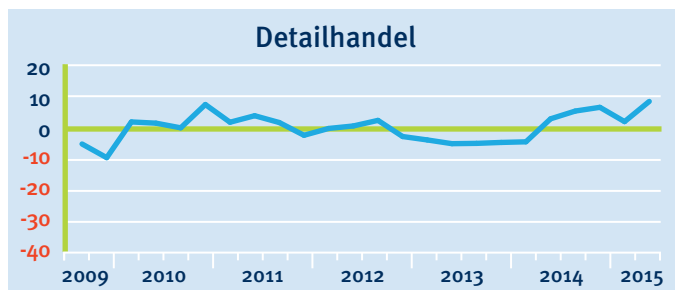
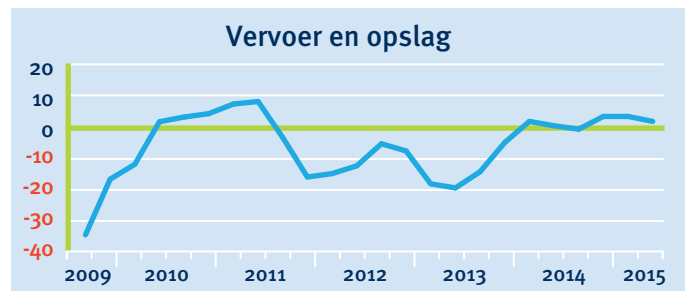
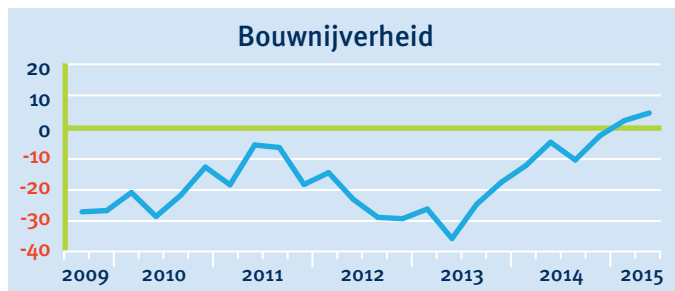
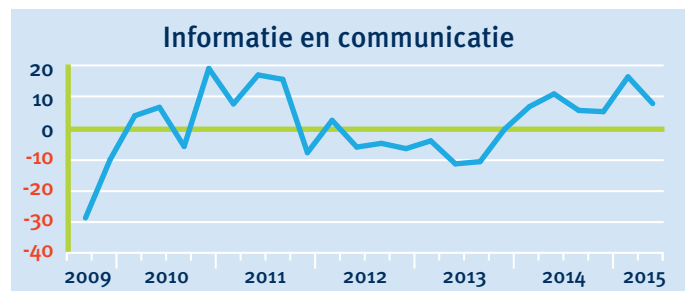
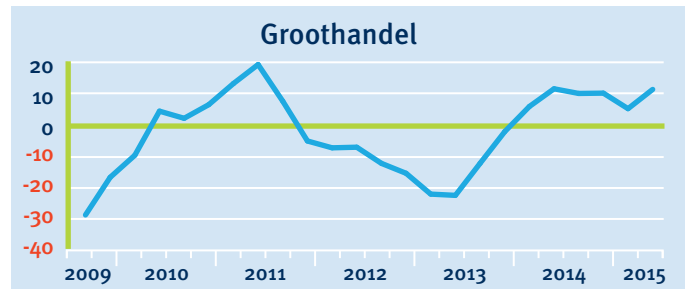
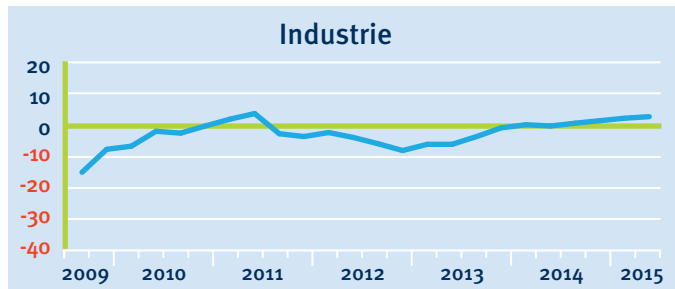
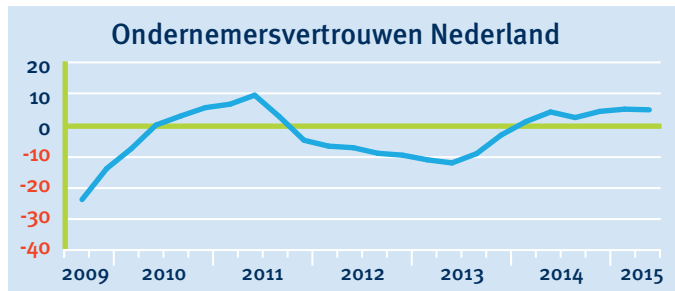
Verder in deze rapportage:

- **Nagenoeg alle sectoren positief pagina 4**
- **Dashboard Conjunctuurenquête: verbetering zet door pagina 6**
- **Uitgelicht: economisch klimaat verbetert pagina 8**
- **Uitgelicht: Transportsector: werkgelegenheid bedrijfsleven neemt toe pagina 9**
- **Verwachte ontwikkelingen bedrijfsleven per provincie pagina 10**

Ondernemersvertrouwen per sector

Uitkomsten tweede kwartaal 2015

Bron: CBS, EIB, KvK, MKB Nederland, VNO-NCW
Kijk voor meer detailinformatie op Statline

Ondernemersvertrouwen: nagenoeg alle sectoren positief

Het ondernemersvertrouwen, de stemmingsindicator van het Nederlandse bedrijfsleven, is aan het begin van het tweede kwartaal onveranderd positief in vergelijking met het eerste kwartaal. De ondernemers zijn nu zes kwartalen op rij positief gestemd. De pas op de plaats in het tweede kwartaal is het resultaat van zowel positieve als negatieve ontwikkelingen in de onderliggende sectoren. In vrijwel alle sectoren is het ondernemersvertrouwen nu positief. Over het algemeen ontwikkelen de sectoren die nauw gerelateerd zijn aan de consument zich het meest positief. Zo is voor het eerst sinds vier jaar het ondernemersvertrouwen in de autobranche positief. Ook in de groothandel, de detailhandel en in de sector verhuur van en handel in onroerend goed is het ondernemersvertrouwen flink gegroeid. Het ondernemersvertrouwen is afgenomen in de transportsector, de sector informatie en communicatie en in de zakelijke dienstverlening.

Herstel in de bouw zet door

Het vertrouwen van de ondernemers in de bouwsector kende in 2013 een dieptepunt en laat sindsdien een nagenoeg onafgebroken herstel zien. Vorig kwartaal stond de stemmingsindicator voor deze sector voor het eerst in het groen sinds het uitbreken van de crisis. In het tweede kwartaal zette de verbetering zich door. Het herstel van de woningmarkt vertaalt zich in een toename van het ondernemersvertrouwen in de bouw. De gemiddelde orderportefeuille is verder toegenomen. Bijna de helft van de ondernemers verwacht een stijging in de productie en in de omzet. Voor het eerst sinds 2008 zijn er meer ondernemers die verwachten hun personeelssterkte uit te breiden dan in te krimpen.

Sector onroerend goed profiteert van herstel woningmarkt

Het effect van het herstel van de woningmarkt is ook zichtbaar in het vertrouwen van ondernemers die zich bezighouden met de verhuur van en handel in onroerend goed. Het ondernemersvertrouwen in deze bedrijfstak ligt aan het

begin van het tweede kwartaal op het hoogste niveau (+9,2) sinds 2008. Makelaars doen weer goede zaken nu het aantal transacties op de woningmarkt toeneemt.

Er zijn meer ondernemers die verwachten hun personeelssterkte uit te breiden dan in te krimpen.

Ondernemers autobranche positief

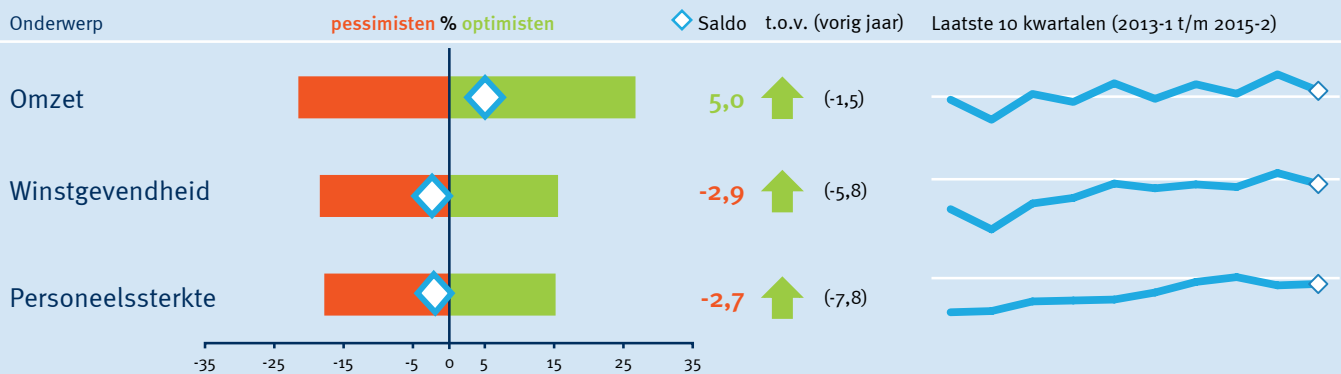
Nu de economie aantrekt, zijn consumenten meer bereid grote aankopen te doen, zoals een auto. Het ondernemersvertrouwen in de autohandel laat mede daardoor een stijgende lijn zien. Vorig kwartaal was het ondernemersvertrouwen in deze bedrijfstak, ondanks een verbetering, nog negatief. Maar de positieve trend zette dit kwartaal door, met als resultaat dat het ondernemersvertrouwen in deze branche positief uitkomt.

Consumentenvertrouwen goed voor detailhandel

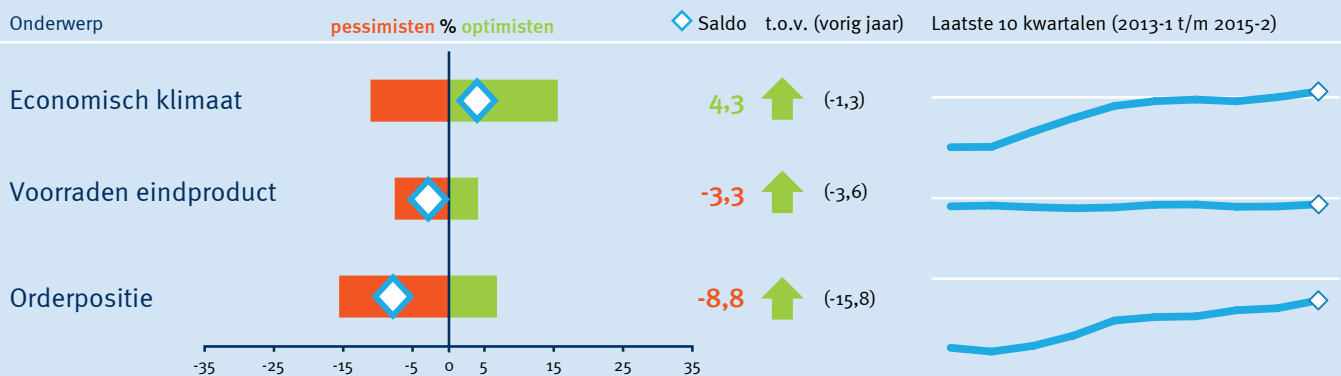
Net als in de autobranche zijn ook de ondernemers in de detailhandel optimistisch gestemd. Sinds 2008 is het ondernemersvertrouwen in de detailhandel niet zo hoog geweest. Het herstel van het consumentenvertrouwen en de toenemende bestedingen door consumenten doen de detailhandel goed.

Bron: CBS, EIB, KvK, MKB Nederland, VNO-NCW
Kijk voor meer detailinformatie op Statline

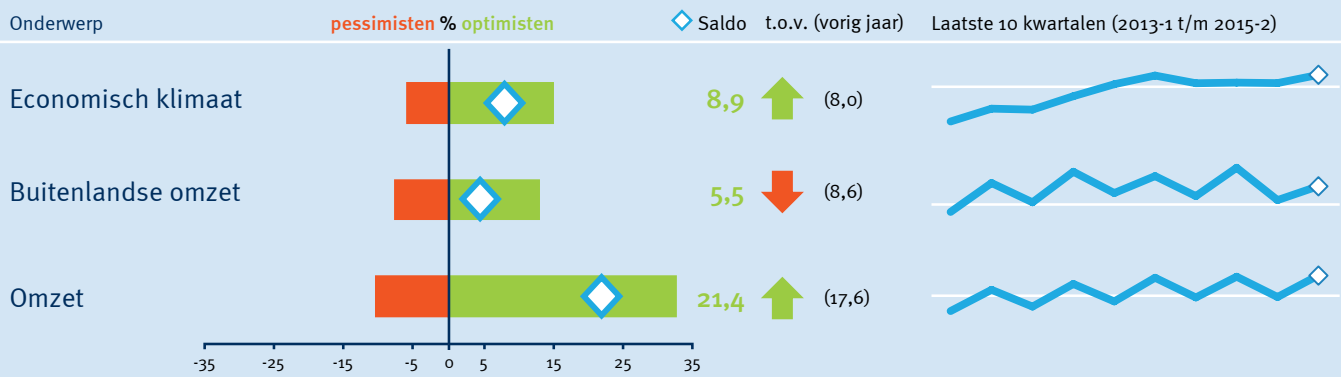
Ontwikkelingen eerste kwartaal

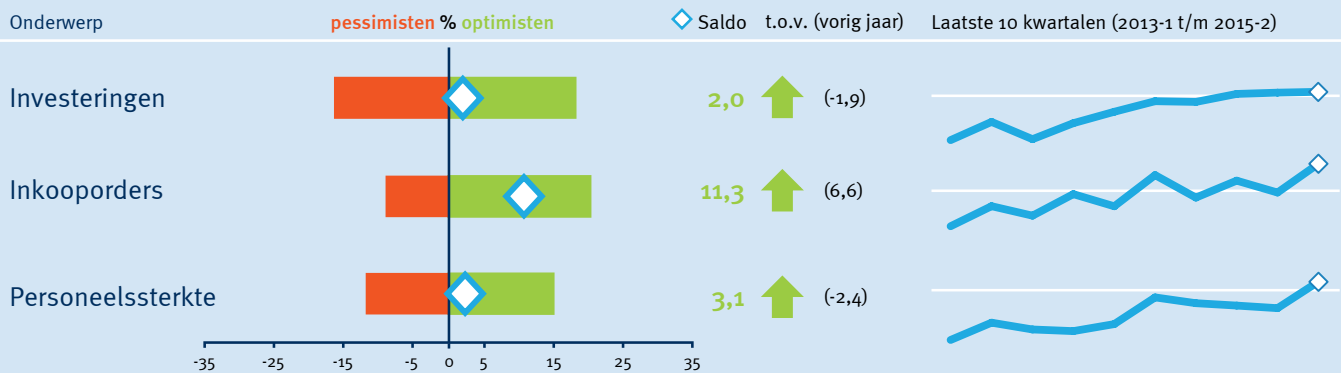
Beoordelingen van de ondernemer (begin van het tweede kwartaal)

Verwachte ontwikkelingen tweede kwartaal

Verwachte bedrijfsvoering tweede kwartaal

Verbetering zet door

Het groeiende optimisme onder het bedrijfsleven zet door aan het begin van het tweede kwartaal van 2015. Bij twee derde van de indicatoren uit het Dashboard Conjunctuurenquête Nederland hebben de positief gestemde ondernemers de overhand op negatief gestemde ondernemers. In vergelijking met het tweede kwartaal van 2014 is het beeld bij elf van de twaalf indicatoren gunstiger.

Er waren meer ondernemers die in het eerste kwartaal de omzet zagen stijgen dan ondernemers die omzetkrimp meldden. Wat betreft de winstgevendheid en de personeelssterkte waren de ondernemers die een afname zagen in de meerderheid. Vergeleken met het eerste kwartaal van 2014, waren alle drie de indicatoren positiever.

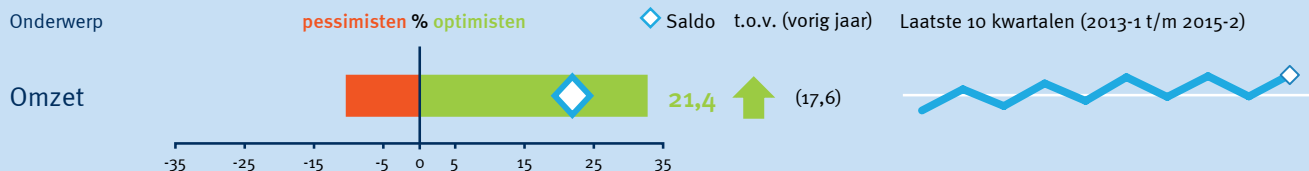
Ondernemers oordelen per saldo positief over het economisch klimaat. Zij beoordelen de orderpositie nog altijd als te klein, maar dit oordeel is beduidend minder negatief dan in de afgelopen zes jaar. De voorraden gereed product/

handelsvoorraden werden door een kleine meerderheid als te groot bestempeld. Maar ook hier geldt dat de groep negatief gestemden kleiner is dan vorig jaar.

Een vooruitblik naar het tweede kwartaal leert dat de ondernemers vertrouwen hebben. Het economisch klimaat zal naar verwachting verbeteren en de omzet zal bij een grote groep ondernemers toenemen. Hier spelen seizoenpatronen een rol, maar ook vergeleken met een jaar eerder zijn er meer ondernemers optimistisch. Wat betreft omzet naar het buitenland zijn er meer positieve dan negatieve verwachtingen. Wel is het aantal optimisten iets minder groot dan vorig jaar.

Ondernemers denken dan ook hun activiteiten uit te breiden in het tweede kwartaal: meer inkoop, meer investeringen en voor het eerst in jaren zal er ook per saldo meer personeel worden aangetrokken. Ook vergeleken met een jaar eerder is het beeld voor deze indicatoren gunstiger.

Verwachte ontwikkelingen tweede kwartaal

Hoe lees ik het Dashboard Conjunctuurenquête Nederland?

Onderwerp: in de Conjunctuurenquête Nederland wordt ondernemers naar hun oordeel gevraagd over verschillende onderwerpen. Er is een verschil tussen terugblikken op het vorige kwartaal en verwachtingen voor het huidige kwartaal. Hierdoor kan een onderwerp twee keer voorkomen in het dashboard. De koppen die boven de onderwerpen staan, geven aan of het om terugblikken of verwachtingen gaat.

Staaftdiagram (pessimisten / optimisten): de vragen over de onderwerpen in het dashboard kunnen de ondernemers beantwoorden met verbetering, verslechtering, of onveranderd. In deze grafiek is het percentage optimisten (ondernemers die verbetering zien/verwachten) afgezet tegen de pessimisten (zij die verslechtering zien/verwachten). De witte ruit geeft het saldo hiervan weer.

Saldo: het saldo is het verschil tussen het percentage optimisten en het percentage pessimisten, dat ook terug te zien is in het staaftdiagram. Positieve waarden (meer optimisten dan pessimisten) worden groen weergegeven, negatieve saldi (meer pessimisten dan optimisten) worden rood weergegeven.

T.o.v. vorig jaar: het saldo van het zelfde onderwerp in het zelfde kwartaal een jaar eerder is tussen haakjes weergegeven. Er is gekozen voor hetzelfde kwartaal een jaar eerder, om eventuele seizoeneffecten uit te sluiten. De groene pijl naar boven of rode pijl naar beneden geeft aan of er sprake is van respectievelijk een verbetering of verslechtering.

Lijndiagram (laatste 10 kwartalen): per onderwerp wordt de ontwikkeling in de laatste 10 kwartalen weergegeven. Hierop is geen seizoencorrectie toegepast. De witte horizontale lijn is de nullijn. Het saldo in het laatste kwartaal is met een witte ruit weergegeven.

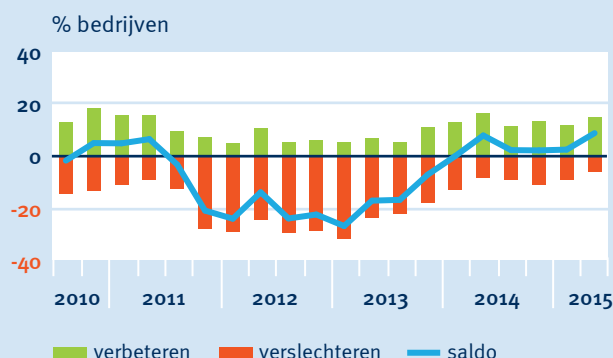
Uitgelicht

Bron: CBS, VNO-NCW, KvK, MKB Nederland, EIB
Kijk voor meer detailinformatie op Statline
en voor meer vacatureinformatie op de vacature-indicator

Verbetering economisch klimaat verwacht

Steeds meer ondernemers zien het economisch klimaat verbeteren. Sinds begin 2014 waren de verwachtingen van ondernemers hierover per saldo positief. Maar als er werd teruggekeken op de vorige periode viel het vaak nog tegen: pas sinds het eerste kwartaal van 2015 is ook het oordeel over het economisch klimaat in de vorige periode per saldo positief. Veel ondernemers zien geen veranderingen in de omstandigheden waarin zij hun zaak runnen: vier van de vijf ondernemers verwacht dat het economisch klimaat niet verandert. In de bouw, de autohandel en de verhuur en handel in onroerend goed zijn de ondernemers positief over zowel de ontwikkeling in het eerste als de verwachting voor het tweede kwartaal. Deze branches oordeelden de afgelopen jaren doorgaans negatief over het economisch klimaat.

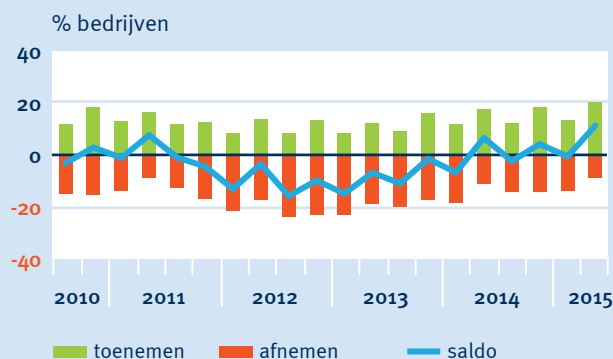
Verwachting economisch klimaat

Flinke groei inkooporders verwacht

Ruim 20 procent van de ondernemers verwacht dat de waarde van de inkooporders in het tweede kwartaal van 2015 zal stijgen. Bijna 9 procent denkt minder in te kopen, zodat per saldo ruim 11 procent groei voorziet; het hoogste saldo in zeven jaar voor deze indicator. In de bouwsector verwacht maar liefst 39 procent van de ondernemers dat de waarde van de inkooporders zal toenemen, tegen 14 procent die een afname voorziet. Dit leidt tot een saldo van 24 procent. In dezelfde periode in 2014 was dit saldo in de bouw nog slechts 1 procent en in 2013 was dit zelfs zeer negatief (-39 procent). Dit illustreert het herstel van de bouwsector. Omdat de productie weer groeit, is er weer meer vraag naar materialen.

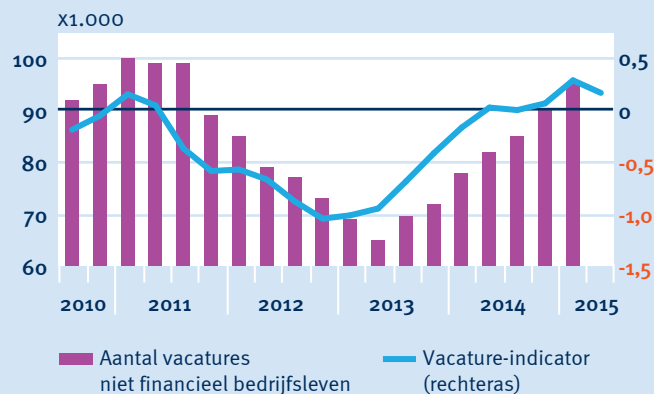
Verwachting te plaatsen inkooporders

Meer werkgelegenheid verwacht; ook in de bouw

Ondernemers zijn betrekkelijk positief over de werkgelegenheid in hun bedrijf. De vacature-indicator staat aan het begin van het tweede kwartaal, ondanks een kleine afname, op nagenoeg de hoogste stand in ruim vier jaar. Als meer ondernemers gunstig oordelen over de werkgelegenheid, is dat een mogelijke indicatie dat de toekomstige werkgelegenheid in het bedrijfsleven verder zal groeien. In de bouwsector is de vacature-indicator verder verbeterd tot de hoogste waarde in ruim tien jaar tijd. Het aandeel bouwondernemers dat verwacht personeel aan te nemen is relatief sterk toegenomen. In de commerciële dienstverlening en de industrie is de indicator iets afgenomen, maar ook in deze sectoren blijft de indicator gunstig vergeleken met voorgaande jaren.

Aantal vacatures niet financieel bedrijfsleven

Uitgelicht: Transportsector

Bron: CBS, VNO-NCW, KvK, MKB Nederland, EIB
Kijk voor meer detailinformatie op Statline

In veel sectoren waarin transporteurs hun diensten aanbieden, zoals bouw, industrie en handel, neemt het vertrouwen en de bedrijvigheid toe. Van deze positieve ontwikkeling lijkt de transportsector niet te profiteren. Het ondernemersvertrouwen in deze sector komt in het tweede kwartaal namelijk iets lager uit dan in het eerste kwartaal, maar is wel positief.

Concurrentiepositie ongewijzigd

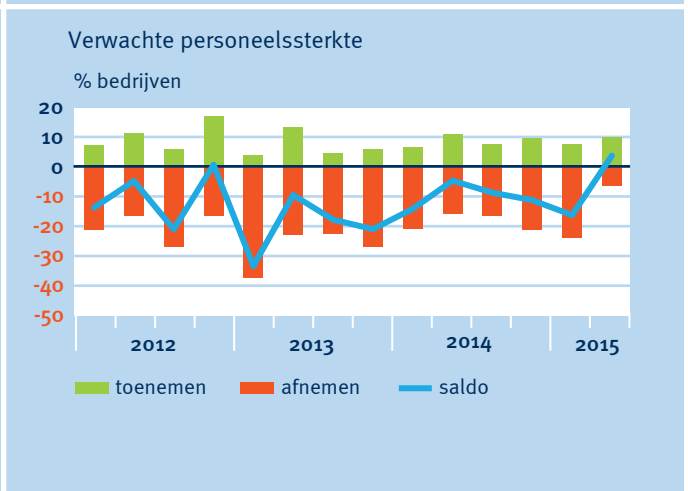
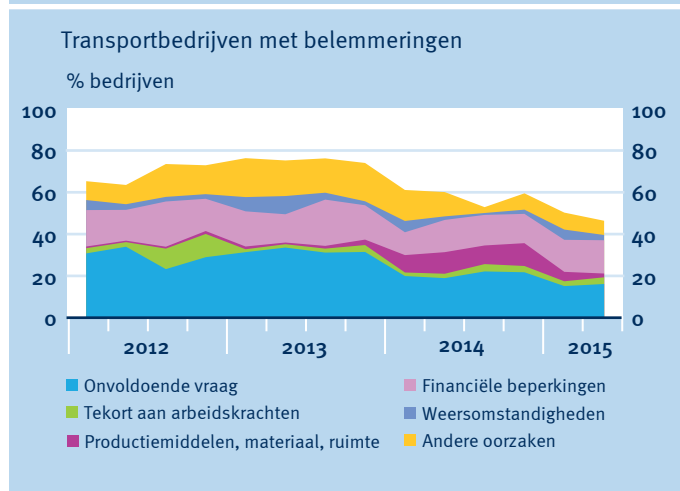
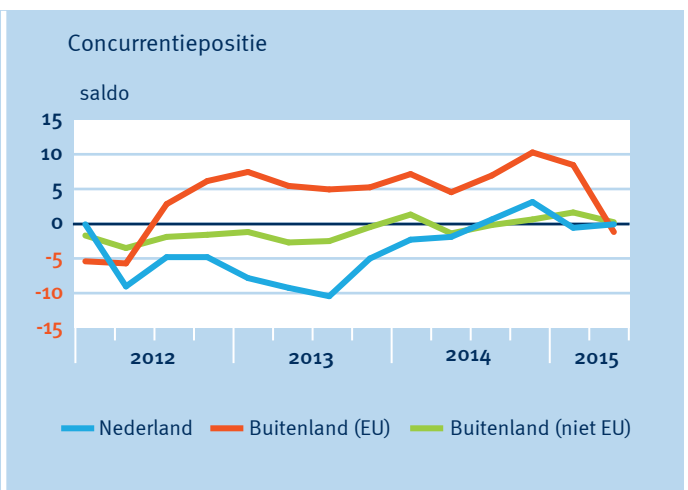
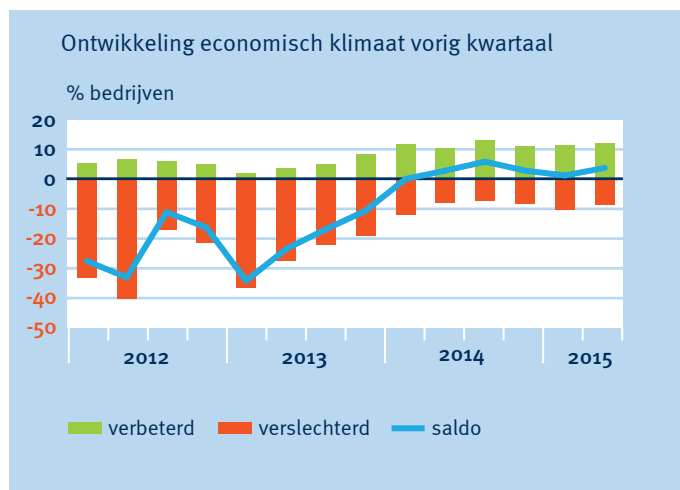
Volgens vier op de vijf ondernemers is de concurrentiepositie op de binnenlandse markt in het eerste kwartaal niet of nauwelijks veranderd ten opzichte van een kwartaal eerder. Onder de overige bedrijven houden de groepen met een verbetering en verslechtering van de concurrentiepositie elkaar precies in evenwicht. Ook op de buitenlandse markt, zowel binnen als buiten de EU, is de concurrentiepositie niet of nauwelijks veranderd.

Verwachting personeelssterkte positief

Voor het eerst sinds lange tijd geven de ondernemers in de sector vervoer en opslag positieve signalen af over de werkgelegenheid. Per saldo verwacht men meer personeel te gaan inzetten in het tweede kwartaal.

Ondernemers ervaren minder belemmeringen

Het aandeel ondernemers dat melding maakt van onvoldoende vraag naar hun diensten is veel kleiner dan twee jaar geleden. Meer dan de helft van de bedrijven geeft nu aan in het geheel geen belemmeringen te ondervinden bij het uitoefenen van hun bedrijfsactiviteiten. Grofweg een op de zes bedrijven ervaart financiële belemmeringen.

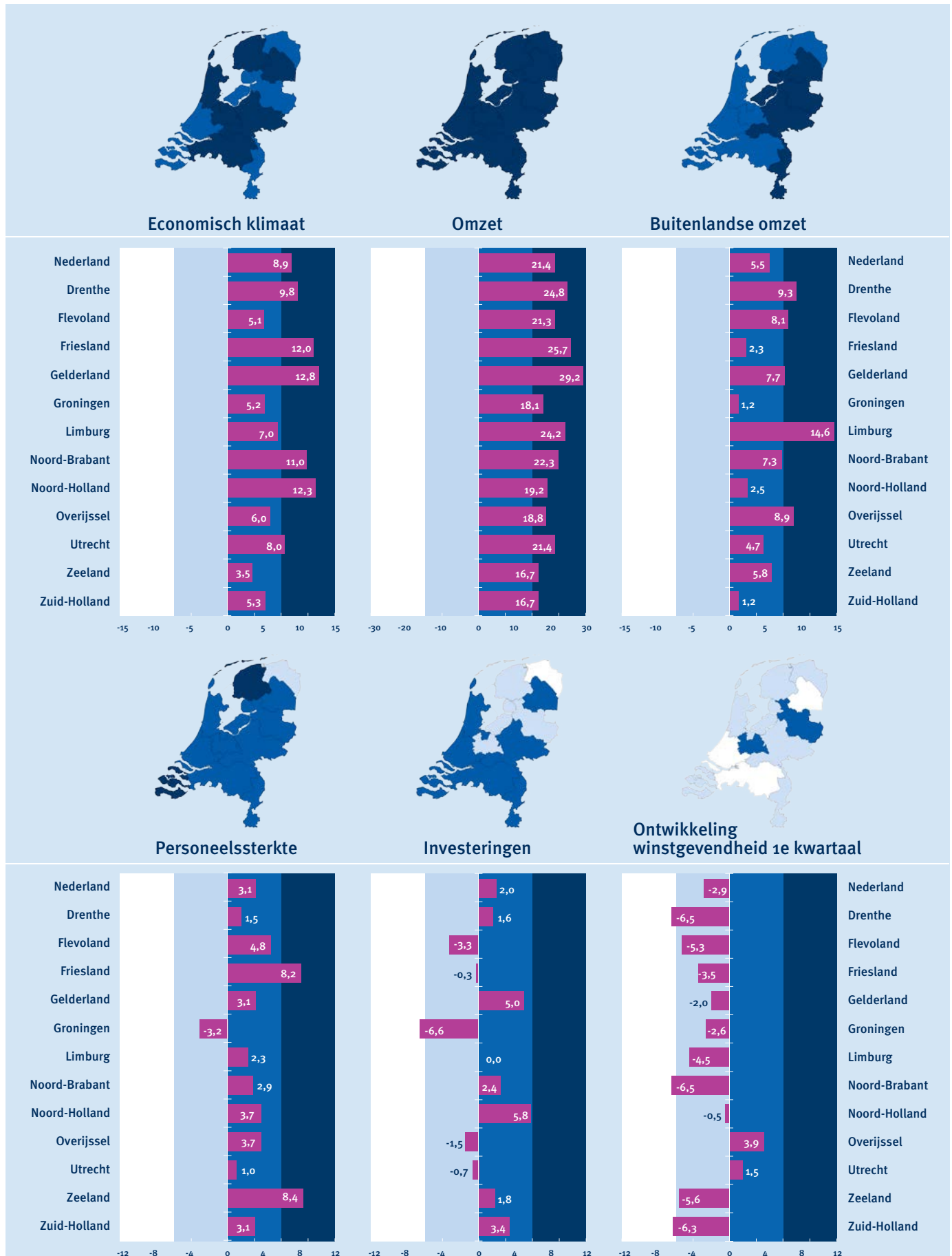

Verwachte ontwikkelingen bedrijfsleven per provincie

Uitkomsten tweede kwartaal 2015. Het betreft het verschil tussen de percentages optimisten en pessimisten per onderwerp, per provincie. Het betreffen vijf verwachtingen over het tweede kwartaal en een terugblik op de winstgevendheid in het eerste kwartaal.

Bron: CBS, EIB, KvK, MKB Nederland, VNO-NCW

Kijk voor meer detailinformatie op Statline

Verwachtingen per provincie: meeste indicatoren positief

In de meeste provincies zijn vijf van de zes indicatoren positief. Daarmee is een duidelijke verbetering te zien ten opzichte van het eerste kwartaal van 2015. Gelderland is de provincie waar de stemming het meest positief is. Daar zijn de verwachtingen voor het economisch klimaat, de omzet en de investeringen het meest positief van alle provincies. In Groningen zijn ondernemers het minst positief. Daar zijn ze per saldo negatief gestemd over de personeelssterkte, de investeringen en de winstgevendheid.

Ondernemers zijn positief over economisch klimaat

In alle provincies zijn ondernemers positief over de verwachte ontwikkeling van het economisch klimaat. Het meest positief zijn ondernemers in Gelderland, Noord-Holland en Friesland.

Stijgende lijn in omzetverwachtingen

Ook over de omzet zijn ondernemers in alle provincies positief. Hierbij spelen seizoenfactoren een rol. Maar ook afgezien daarvan is er sprake van een stijgende lijn. In alle provincies, behalve in Zuid-Holland, is het saldo van de omzetverwachting hoger dan in het tweede kwartaal vorig jaar. In Gelderland en Friesland zijn ondernemers het meest positief in hun omzetverwachtingen.

Limburgse ondernemers meest positief over export

Net als over het economisch klimaat en over de totale omzet zijn ondernemers in alle provincies positief over de verwachte buitenlandse omzet. In Limburg zijn ondernemers duidelijk het meest positief over de buitenlandse omzet.

Verwachting personeelssterkte in meeste provincies positief

In tegenstelling tot vorig kwartaal is de verwachting van de personeelssterkte voor bijna alle provincies positief. Dit is de eerste keer in vier jaar dat ondernemers in een meerderheid van de provincies positieve verwachtingen hebben voor de personeelssterkte. Zeeland en Friesland zijn het meest positief in hun verwachting. Groningen is de enige provincie waarin ondernemers nog niet positief gestemd zijn over de verwachte ontwikkelingen in de personeelssterkte.

Noord-Holland en Gelderland meest positief over investeringen

Ondernemers in de provincies Noord-Holland en Gelderland zijn het meest positief in hun investeringsverwachtingen voor het lopende jaar. Groningen is hekkensluiter als het gaat om de investeringsverwachtingen. Opvallend is dat in Groningen de bouw en de landbouw de enige sectoren zijn waarin de investeringsverwachtingen positief zijn, terwijl in deze sectoren landelijk de investeringen naar verwachting juist afnemen.

Alle provincies zijn positief over de verwachte buitenlandse omzet

Winstgevendheid alleen positief in Overijssel en Utrecht

Landelijk is de ontwikkeling van de winstgevendheid de enige indicator die negatief is. Dat geldt ook voor de meeste provincies. Overijssel en Utrecht zijn hier de uitzondering op. In deze provincies is het aantal ondernemers dat de winstgevendheid heeft zien toenemen groter dan het aantal ondernemers dat de winstgevendheid zag verslechteren.

Kerntabel Ondernemersvertrouwen en Conjunctuurenquête Nederland

Ondernemersvertrouwen

Verwachtingen voor het tweede kwartaal niet seizoengecorrigeerd

2014 4e kwartaal	2015 1e kwartaal	2015 2e kwartaal		Omzet	Personeel	Economisch klimaat
4,9	5,6	5,4	Totaal bedrijfsleven	21,4	3,1	8,9
15,4	-12,3	-12,3	Delfstoffenwinning	-14,5	-36,4	-32,4
2,0	2,8	3,3	Industrie	12,3	-2,6	7,8
-2,2	2,7	5,1	Bouwnijverheid	37,8	2,4	9,9
-4,7	-3,7	2,7	Autohandel en -reparatie	8,9	-5,5	9,2
10,9	5,9	12,1	Groothandel	26,0	5,2	14,8
7,1	2,5	9,0	Detailhandel	39,4	4,7	9,4
4,0	4,0	2,4	Vervoer en opslag	8,5	3,4	4,4
4,8	6,8	7,1	Horeca	30,6	17,6	18,6
5,4	16,6	8,0	Informatie en communicatie	13,8	-2,1	10,3
6,1	6,1	9,2	Verhuur en handel onroerend goed	6,7	-9,1	6,6
5,1	10,5	7,9	Zakelijke dienstverlening	16,8	7,6	7,1

Meer informatie op Statline

Ondernemersvertrouwen

Conjunctuurenquête naar bedrijfstak

Conjunctuurenquête naar regio

(landsdeel/provincie/COROP/stadsgewest)

Dit rapport verschijnt ieder kwartaal op ondernemersplein.nl/COEN. Wilt u meer informatie? Neem dan contact op met één van de COEN-partnerorganisaties:

CBS 088 570 70 70
info@cbs.nl

EIB 020 205 16 00
eib@eib.nl

KvK 088 585 15 85
kennisdesk@kvk.nl

**MKB Nederland
en VNO-NCW** 070 349 03 49
kempen@vnoncw-mkb.nl

**ondernemers
plein**

cb
S Centraal Bureau
voor de Statistiek

eib
Economisch Instituut
voor de Bouw

Kamer van Koophandel

**MKB
Nederland**
VNO NCW